

מבט על, גיליון 891, 26 בינואר 2017

לאט אבל בטוח: צמיחת יחסי ערב הסעודית וסין

יואל גוז'נסקי ואסף אוריון

ב-27 באוקטובר 2016 הסתיים בסין תרגיל משותף בלוחמה בטרור בהשתתפות עשרות לוחמי כוחות מיוחדים מצבא סין ומהמשמר הלאומי הסעודי. התרגיל, שנערך לראשונה, מהווה הזדמנות לבחון את מגמת יחסיהן של סין וערב הסעודית, כחלק ממארג היחסים בין מעצמות העולם למדינות המובילות במזרח התיכון.

בראית סין, יחסיה עם הממלכה הסעודית משרתים מגוון אינטרסים, ובראשם ביטחון אנרגיה ועידוד כלכלתה הצומחת; איזון יציבתה האסטרטגית, שעיקר משקלה במזרח אסיה, על ידי פניה מערבה; שיפור היציבות הפנימית במערב סין על ידי חתירה לייצוב הפריפריה הקרובה במרכז אסיה והרחוקה במזרח התיכון; שיכון איומי אסלאם רדיקלי מבית (בדגש על מחוז שינג'יאנג והמיעוט האויגורי) וצמצום ביקורת על יחסיה של סין למוסלמים בה, מחוץ; ולבסוף, הכרה במעמדה כמעצמה גלובלית, תוך הגברת מעורבותה באזור עתיר נכסים עבורה. בראית ערב הסעודית, סין מהווה שותפה אסטרטגית יציבה ואמינה, המשלימה את יחסיה האסטרטגיים של הממלכה עם ארצות הברית, בעיקר בהיבטים הכלכליים והמדיניים, וזאת ללא הביקורת המערבית המטרידה בנושאי זכויות אדם ודמוקרטיזציה. שתי המדינות מוצאות אם כן מרחב נוחות משותף בכיבוד הדדי של ריבונותן ללא חתירה לשינוי זו אצל זו; מוטרדות מאתגרי הטלטלה במזרח התיכון ליציבותן הפנימית; חותרות ליציבות ולביטחון במזרח התיכון ולאספקת אנרגיה בטוחה; ומזהות את מרחב האינטרסים המשותף בפיתוח כלכלי תוך שימור הסדר השלטוני.

עם זאת, היחסים בין המדינות מתנהלים תוך תמרון מרשים בין נושאי מחלוקת ומציאת נקודות איזון עדינות ליישוב המתחים האפשריים ביניהן. במישור האזורי מצליחה סין, במסגרת מדיניותה המסורתית ("בסדר עם כולם"), לקיים מערכות יחסים מקבילות עם איראן ועם אויביה המוצהרים, ערב הסעודית וישראל, כל אחת בנפרד. סין מגבה את רוסיה ואת משטר אסד בזירת סוריה, בניגוד מוחלט לעמדותיה של ערב הסעודית, וקוראת לסיום הלחימה בתימן ללא ביקורת של ממש על הממלכה הלוחמת שם. במישור המעצמתי מצליחה ערב הסעודית מצדה לפתח את יחסיה הכלכליים עם סין, מבלי לפגוע ביחסי המסחר שלה עם ארצות הברית, לא כל שכן ביחסיה הביטחוניים והמדיניים אתה. במידה רבה מוכתר תמרון זה בהצלחה על ידי הימנעות סינית עקבית מהצהרה על מדיניות אזורית מפורשת, מנקיטת עמדות ברורות בסוגיות מחלוקת, מצידוד מפורש בצדדים לסכסוכים, ומהתנצחויות פומביות; זאת, במסגרת מדיניות רבת ניגודים וסתירות פנימיות, המתקיימים בעמימות ובערפול זה לצד זה.

סין ומעורבותה במזרח התיכון הוגדרו במחקר שפורסם לאחרונה על ידי מכון ראנד כבעלות "משקל כבד בתחום הכלכלי, משקל קל בתחום המדיני ומשקל נוצה בתחום הצבאי". דפוס זה תקף גם ליחסיה עם ערב הסעודית, שעיקרם בתחום הכלכלי (עפ"י נתוני מאגר המידע UN Comtrade, היקף הסחר ההדדי בין המדינות עמד ב-2015 על כ-51 מיליארד דולר ובמחצית הראשונה של 2016 כ-21 מיליארד דולר), ובמרכזו תחום האנרגיה. בעוד יצוא נפט מהממלכה לארצות הברית פוחת בהדרגה, בשל הגברת הפקת הנפט מפצלים, הפכה סין, יבואנית הנפט הגדולה בעולם, ללקוח הגדול ביותר של הנפט הסעודי. ערב הסעודית מבקשת כעת לשמור על הדומיננטיות שלה בשוק האנרגיה הסיני מול תחרות גוברת, בעיקר מצדן של רוסיה ואיראן, ולשם כך היא פועלת גם בהשקעות ובהקמת בתי זיקוק ומתקני אחסון אסטרטגיים לנפט הסעודי בסין, זאת כדי לסייע בייצוב באספקה. בנוסף, חברות סיניות רבות פועלות בשוק הסעודי בתחומי התשתיות, הבניה והתקשורת

המעסיקות עשרות אלפי פועלים סיניים. שתי המדינות אף הסכימו על שיתופי פעולה בתחום האנרגיות המתחדשות, כולל אנרגיה גרעינית, וגם בתחום החלל.

היחסים הדיפלומטיים, שבמרכזם ביקורי בכירים והסכמים לשיתוף פעולה, אף הם במגמת עלייה בעשור הנוכחי, ועיקר הישגיהם בקידום יחסי הסחר והכלכלה. בין 2008-2013 ערכו בכירים סיניים שני ביקורים בשנה בערב הסעודית במוצא, בהשוואה למוצא ביקורים שנתי של עמיתיהם מארצות הברית, שעמד על 2.8 ביקורים. בהקשר זה יצינו ביקור נשיא סין, שי ג'ינפינג, בערב הסעודית בינואר 2016 וביקור הגומלין שערך מחמד בן-סלמאן, יורש העצר בהמתנה ושר ההגנה הסעודי בסין בספטמבר, ובהם נחתמו מזכרי הבנות בשורה של נושאים והוצהר על העמקת הדיאלוג הביטחוני בין המדינות. בהקשר זה נחתם ב-6 בנובמבר על חוזה לשיתוף פעולה ביטחוני לחמש שנים, שעיקרו הוא הכשרות ביטחוניות בין ערב הסעודית וסין.

בפועל, עיקר יחסי הביטחון התמקד עד כה במכירת נשק מסין לערב הסעודית, ובעיקר מערכות אשר סירבו למכור לה ספקים אחרים, בין היתר בשל מגבלות משטרי תפוצה. בהקשר זה תצוין מכירת עשרות טילי קרקע-קרקע CSS-2/DF-3 ב-1988, מכירת טילי קרקע-קרקע DF-21 ב-2007, ובחומש האחרון אולי גם טילי שיוט, ובסבירות גבוהה גם כלי טיס בלתי מאוישים לסיוור ותקיפה, שככל הנראה מופעלים על ידי ערב הסעודית בלחימתה בתימן. עם זאת, בראייה כוללת, מהווה הייצוא הביטחוני הסיני לערב הסעודית "נישה" בלבד, כאשר לאורך השנים יובא רוב הנשק לממלכה מן המערב (בעיקר מארצות הברית ומבריטניה), כשהיבוא מסין שולי בהיקפו.

ערב הסעודית מבינה כי בעת הנוכחית אין תחליף לנוכחות הצבאית האמריקאית במפרץ כבלם מפני ההתפשטות האיראנית, אולם, היא אינה מעוניינת למצוא עצמה בעתיד במצב של תלות מוחלטת בארצות הברית, לאחר שבשנות ממשל אובמה נסדקה תדמיתה של ארצות הברית כמשענת ביטחונית יציבה. המחלוקות עם ארצות הברית החרפו על רקע מדיניות הממשל מול מצרים, צידודו באחים המוסלמים, חולשתו מול משטר אסד ומול מהלכיו של פוטין בכלל, ובסוריה בפרט, וכמובן החתימה על הסכם הגרעין עם איראן, אשר בערב הסעודית ראו בו התפתחות שלילית ביותר.

מתיחות זו בין המדינות דחפה את ערב הסעודית לנסות ולשפר ככל האפשר את יחסיה עם מדינות שונות, בהן סין, ויתכן כי הדבר נועד, בין היתר, לאותת לממשל הבא של ארצות הברית, כי נדרש להשיב את היחסים בין המדינות לקדמותם. התרגיל הצבאי האחרון מאפשר לשני הצדדים לקדם בהדרגה את קשריהם הצבאיים בנושאים "רכים" (לוחמה בטרור), כנדבך משלים ליחסים הכלכליים המועילים, ובשירות אינטרסים מדיניים ואסטרטגיים הדדיים. עבור סין, מהווה התרגיל צעד זהיר נוסף לקידום היחסים והאינטרסים הן בסין גופא והן מחוצה לה, ברמת סיכון נמוכה. כאשר הצמרת הביטחונית בערב הסעודית, ובעיקר הנסיך מחמד בן סלמאן, מסתמנת כבעלת פוטנציאל להגיע לכס בשנים הקרובות, ניתן לבנות עימם יחסים לעתיד על פלטפורמת שיתוף הפעולה הצבאי הנוכחי.

למרות זאת, סין אינה יכולה ואינה מעוניינת ליטול את מקומה של ארצות הברית כערבה הביטחונית-אסטרטגית לשלום הממלכה וליציבות האזור, על כל הנטל הכרוך בכך. היקף הנוכחות הצבאית ויכולת הקרנת העצמה של ארצות הברית, לצד איכות מערכות הלחימה שלה, עומק היחסים הצבאיים והמדיניים, ויכולתה לפעול צבאית במשותף (אינטראופרביליות) עם צבאות עמיתים, הם מעבר לכושר התחרות של סין, בטווח הקרוב והבינוני, לפחות.

כאשר ברקע לכל זאת התפתחות מהירה ביחסי המסחר ישראל-סין מצד אחד, ומרחב אינטרסים משותף רחב מבעבר בין ישראל לערב הסעודית מצד שני, אפשר שמסתמן פוטנציאל לקידום נושאי עניין משותפים במשולש סין-ערב הסעודית-ישראל, במאפייני נראות נמוכים ובמרחב הכחשה נוח. כאשר לסין יתרונות מוכחים בפיתוח תשתיות כלכליות, ולערב הסעודית עניין ויכולת להשפיע כלכלית על האזור, נכון לישראל להמשיך ולחתור

למיצוי הפוטנציאל הגלום בשותפות ביניהן לייצוב סביבתה האסטרטגית, בדגש על מדינות השלום - מצרים וירדן, וגם בזירה הפלסטינית.

לצד זאת, על ישראל להמשיך ולעקוב אחר התפתחות יחסייהן של סין וערב הסעודית בממד הביטחוני (ביקורים, הסכמים, תרגילים, משלחות, ובעתיד, בסיסים ונוכחות כוחות באזור), ואחר ההשלכות עבורה. בראש ובראשונה על ישראל לעקוב אחר קידום תחום הגרעין ואחר הגעת מערכות נשק ייחודיות, בדגש על טילים (קרקע קרקע, קרקע אוויר, נגד ספינות) וכלי טיס בלתי מאוישים, שיש בהם כדי להשפיע על המאזן הצבאי באזור ועל יתרונה האיכותי והכמותי של ישראל. בנוסף, בעוד המשטר הסעודי בוחן דרכים לקידום עוצמתו הלאומית בהקמת תעשיות, נכון לבחון צמיחתן של תעשיות צבאיות בממלכה בסיוע סין, כמקור אפשרי לתפוצת איומים במרחב. אלה גם אלה נושאים נכונים לשיח בין ממסדי הביטחון בישראל ובארצות הברית, כמו גם בין ממשלת ישראל לממשלת סין, ובמידת האפשר, גם בינה לבין נציגי ערב הסעודית.

יואל גוז'נסקי הוא חוקר במכון למחקרי ביטחון לאומי וכן חוקר אורח במכון הובר, אוניברסיטת סטנפורד ועמית במכון ישראל.